



Materiały  
źródłowe

Blok V

Harcerstwo w służbie Rzeczypospolitej / Zenon Fajger  
Materiały źródłowe. Blok V „Szare Szeregi”

Zenon Fajger

## Materiały źródłowe. Blok V „Szare Szeregi”

### informacje wstępne:

Materiały źródłowe związane są z kształtowaniem konspiracyjnego harcerstwa w okupowanej Polsce podczas II wojny światowej. Mogą być również wykorzystane dla zilustrowania tła historycznego przy omawianiu losów bohaterów „Kamieni na szaniec”.



↑  
s. 5

powrót: Podst.  
programowa  
hist. - szk. podst.

↑  
s. 7

powrót: Podst.  
programowa hist.  
lic./tech. zakr. podst.

**Materiał nr 1:**

**Okoliczności przyjęcia przez organizację harcerzy ZHP działającą konspiracyjnie podczas II wojny światowej kryptonimu „Szare Szeregi”**

Powstanie kryptonimu „Szare Szeregi” na oznaczenie konspiracyjnej organizacji harcerzy w Wielkopolsce, który potem został przyjęty w całej okupowanej Polsce, jest związane z pewną ulotką jaką członkowie tej organizacji w Poznaniu w końcu jesieni 1939 r. kolportowali wśród nowo przybyłych tutaj Niemców.

Od pierwszych dni okupacji Poznania władze niemieckie zmierzały do zniemczenia tego czysto polskiego miasta. W tym przysyłano tu wielu Niemców z Rzeszy. Skierowano tu także kilkadziesiąt tysięcy Niemców z Estonii oraz Łotwy. W tymże celu i żeby uzyskać mieszkania dla tych wszystkich Niemców, zaczęto od początku listopada 1939 r. nocami wysiedlać masowo Polaków z Poznania do GG<sup>1</sup>.

Dając Niemcom tak opróżnione mieszkania, okupacyjne władze niemieckie podobno mówiły im, że są to mieszkania, które Polacy dobrowolnie opuścili. W każdym razie wielu z tych Niemców, jak to się okazywało, miało takie przekonanie i otrzymane mieszkania ze wszystkim, co się w nim znajdowało, traktowało jako swe własne.

W związku z tym grono poznańskich instruktorów harcerskich, które było zajęte tworzeniem konspiracyjnej organizacji, wydało po niemiecku ulotkę, która mówiła o tych mieszkaniach prawdę oraz ostrzegała zajmujących je Niemców, przed niszczeniem pozostawionego tam mienia.

Oczywiście, ulotki nie można było opatrzyć podpisem, który zdradzałby od razu jej polskie pochodzenie. Umyślono więc podpisać ją literami „SS”<sup>2</sup>, używanymi powszechnie jako skrót nazwy „Schutzstaffel”, noszonej przez osławioną formację policyjną partii hitlerowskiej. [...]

Krótko potem, gdy myślano nad kryptonimem dla powstającej organizacji, nawiązano do użytego w ulotce skrótu „SS” i dorobiono do niego polską nazwę „Szare Szeregi”.

Źródło: J. Śmigaj, *Szare Szeregi w Poznaniu* [w:] *Szare Szeregi. Harcerze 1939–1945*, t. 2, red. J. Jabrzemski, Warszawa 1988, s. 292.

<sup>1</sup> Generalne Gubernatorstwo – jednostka administracyjno-terytorialna utworzona przez III Rzeszę na podstawie dekretu Adolfa Hitlera z 12 października 1939 r., obejmująca część okupowanego wojskowo przez Niemcy terytorium II Rzeczypospolitej, która nie została anektowana bezpośrednio przez III Rzeszę. Naczelną władzę sprawował generalny gubernator (niem. Generalgouverneur), mający swą siedzibę w Krakowie.

<sup>2</sup> SS (runami **SS**, niem. *Die Schutzstaffel der NSDAP*, pol. „oddział ochronny NSDAP”) – paramilitarna niemiecka formacja nazistowska, podległa Narodowosocjalistycznej Niemieckiej Partii Robotników (NSDAP). Powstała w 1925 r. w celu ochrony spotkań partyjnych, później stała się wewnętrzną policją partii. W 1936 r. utworzono zmilitaryzowane jednostki dyspozycyjne SS, które w latach 1941–1943 zostały przekształcone w Waffen-SS. Oddziały SS stanowiły również załogi obozów koncentracyjnych. Do końca wojny SS stało się najpotężniejszą organizacją w III Rzeszy. Jej członkami byli najbardziej fanatyczni zwolennicy nazizmu.

**Materiał nr 2:**

**Refleksja naczelnika „Szarych Szeregów” Stanisława Broniewskiego  
o służbie harcerskiej podczas wojny**

W ten sposób, już na samym progu wojny, w doświadczeniach poznańskich harcerzy, a zresztą i w doświadczeniach harcerzy wielu innych środowisk zapisany został fakt niezmiernie charakterystyczny i powtarzający się odtąd z wielką prawidłowością przez następne lata. Oto, ile razy wypadki przybie-  
rały niekorzystny dla Polski obrót, ile razy wróg triumfował, a siły polskie bywały zagrożone lub rozbite, tylekroć wzrastała, jakby niespodziewanie, waga harcerstwa. [...]

Nie ma wątpliwości, że u podstaw opisanego zjawiska leży wielkie osiągnięcie wychowania harcerskiego. Przecież właśnie w samych założeniach ideologii i metody harcerskiego ruchu znajdujemy takie tezy jak służba, jak inicjatywa, jak zaradność.

O służbie mówi przyrzeczenie, mówi ponadto pierwszy punkt prawa harcerskiego: „Harcerz służy Bogu i Polsce i sumiennie spełnia swoje obowiązki”. [...]

Dla dopełnienia obrazu pozostał jeszcze drugi fakt: oto, gdy sytuacja się normalizowała, gdy następowała cisza po burzy, ze wszystkich stron, ze wszystkich kątów pojawiał się pewien typ ludzi i stawał przy opuszczonych poprzednio przez siebie warsztatach pracy. Ten typ ludzi – cichy i pokorny w momentach trudnych – był tym głośniejszy i butniejszy w chwilach, gdy los nam się uśmiechał; ten typ ludzi zdawał się wtedy postawą lekceważenia, która w naszym wypadku wyrażała się poklepującym po ramieniu mianem „harcerzyki”, zamazywać swoją własną poprzednią postawę. [...]

Ten właśnie drugi opisany fakt, obok wielu innych motywów głównie natury wychowawczej powodował, że harcerstwo wojenne chciało być całkowicie szare, aż do samego rdzenia, z całą konsekwencją wyprane z dążności do targów o wszelki zewnętrzny splendor.

Źródło: S. Broniewski („Stefan Orsza”),  
*Całym życiem. Szare Szeregi w relacji naczelnika,*  
Warszawa 1983, s. 13–16.

**Materiał nr 3:**

**Wspomnienie naczelnika „Szarych Szeregów” Stanisława Broniewskiego  
o ustaleniu dolnej granicy wieku harcerzy podejmujących  
działalność konspiracyjną**

Tworzenie siły zbrojnej w konspiracji, przygotowywanie się do podjęcia kiedyś walki z bronią w rękę, to był pierwszy, najnaturalniejszy po katastrofie wrześniowej program.

W przypadku harcerstwa program ten tym bardziej trafiał na podatny grunt, że zarówno spontanicznie powstające zespoły, jak tworzone na podstawie instrukcji organizacyjnej „Pasieki”<sup>1</sup>, przyjmowały tylko chłopców starszych. I w jednym i w drugim przypadku momentem decydującym była tu sprawa bezpieczeństwa. Do konspiracji chciano brać ludzi odpowiedzialnych, umiejących zachować milczenie, nie załamujących się łatwo. Pierwsza instrukcja „Pasieki” wydana w październiku 1939 roku ustaliła więc wiek chłopców na 18 lat jako dolną granicę należenia do Szarych Szeregów.

Źródło: S. Broniewski („Stefan Orsza”),  
*Całym życiem. Szare Szeregi w relacji naczelnika*,  
Warszawa 1983, s. 53.

<sup>1</sup> „Pasieka” – kryptonim Głównej Kwatery Organizacji Harcerzy ZHP w okresie działalności konspiracyjnej (1939–1945). Główna Kwatera (Harcerzy) to kilkusobowy organ zarządzający Organizacją Harcerzy kierowany przez Naczelnika Harcerzy (do 1948 r.).

**Materiał nr 4:**

**Wspomnienie naczelnika „Szarych Szeregów” Stanisława Broniewskiego  
o okolicznościach obniżenia granicy wieku harcerzy działających  
w konspiracji i wprowadzenie podziału na trzy grupy wiekowe**

Była to jesień 1942 roku. Konspiracja trwała już trzy lata. [...]

Nasi chłopcy rośli. [...] Jednocześnie przybywali nowi. Według założeń organizacyjnych powinni oni w chwili wstępowania mieć niezmiennie co najmniej 18 lat. Życie chciało inaczej. W [...] Chorągwi<sup>1</sup> Warszawskiej spostrzegliśmy, że wiek 17 i 16 lat jest zjawiskiem bardzo częstym. Spostrzegliśmy ponadto, że dużo jest chłopców w wieku lat 15, że kilkunastu ma zaledwie lat 14, a jest nawet trzech (w hufcu<sup>2</sup> Powiśle i hufcu Mokotów Dolny) mających zaledwie 13 lat. Sądzymy, że zjawiska tego, znane-go ze wszystkich polskich walk niepodległościowych, zjawiska wciskania się do organizacji ludzi poniżej minimalnej granicy wieku nie należy nawet tłumaczyć. Nie należy tłumaczyć, trzeba jednak wspomnieć, aby podkreślić wyraźnie, że pokolenie wyrosłe w wolnej Polsce nie utraciło nic z romantycznego porywu drużyn strzeleckich, bartoszewskich, skautowych, orląt lwowskich i ochotników spod Radzimina. [...] Wnioski, do których musiała dojść po wielu miesiącach przemyśleń Główna Kwatera [...] mówiły: jeśli przed nami długa okupacja, jeśli przed nami ciężki nieznany okres przełomu, jeśli przed nami wielki zryw odbudowy, to chciałoby się sięgnąć do jak najmłodszych roczników, by jak najwięcej tych roczników przygotować na długą i nieznaną przyszłość. [...]

Wówczas zdarzył się fakt, który podzielał na całą sprawę jak zapałka rzucona na beczkę prochu.

Stefan Mirowski wracał któregoś późnego popołudnia do domu. Mieszkał przy ulicy Ursynowskiej 46 w Warszawie. Droga wypadła mu przez park Dreszera. Już miał wyjść z parku, przeciąć ulicę Ursynowską i znaleźć się przed furtką swego ogródka, gdy nagle stanął zdumiony... z pobliskich krzewów dochodził dziwny szept: „Baczność! – Spocznij! – Baczność! – Spocznij!” Stefan był dobrym skautem – szybko więc sam nie widziany mógł oglądać całą gromadkę dwunastoletnich chłopców, zapamiętałe wykonujących musztrę pod wodzą rówieśnika. Ależ to typowy zastęp<sup>3</sup> harcerski – pomyślał Stefan. Ciąg dalszy jest już łatwy do przewidzenia. Stefan zaprzyjaźnił się z chłopcami i pod jego kierownictwem powstała pierwsza drużyna<sup>4</sup> młodszych harcerzy im. Romualda Traugutta. Przez krótki czas Stefan trzymał całą imprezę w tajemnicy, a gdy ją wyjawiał komendantowi chorągwi i tą drogą Główniej Kwaterze, nastąpił ważki moment w dziejach wojennego harcerstwa: Szare Szeregi sięgnęły po najmłodszych.

Teraz sprawa amplitudy roczników stała przed nami jako zjawisko palące, wymagające natychmiastowych rozstrzygnięć. Sięgnięto do przemyśleń przedwojennych. Przedwojenna Organizacja Harcerzy<sup>5</sup>, opierając się na naukowych tezach z zakresu pedagogiki, rozróżniała następujące grupy wieku chłopców:

<sup>1</sup> Chorągiew – największa jednostka terenowa w harcerstwie, obejmująca zazwyczaj obszar województwa i skupiająca od kilku do kilkudziesięciu hufców.

<sup>2</sup> Hufiec – jednostka organizacyjna w organizacjach harcerskich, usytuowana w hierarchii pomiędzy podstawowymi jednostkami organizacyjnymi (drużynami) a chorągwią. W Szarych Szeregach hufce nosiły kryptonim „ul”.

<sup>3</sup> Zastęp – najmniejsza jednostka organizacyjna w harcerstwie złożona z kilku osób kierowanych przez rówieśnika. Zastępy nie działają samodzielnie, lecz wchodzi w skład drużyny.

<sup>4</sup> Drużyna – podstawowa jednostka organizacyjna w organizacjach harcerskich. Liczy zazwyczaj kilkudziesięciu członków i jest podzielona na kilka zastępów.

<sup>5</sup> Organizacja Harcerzy – gałąź męska Związku Harcerstwa Polskiego. W latach 1921–1948 w ramach ZHP działały odrębne gałęzie męska i żeńska zorganizowane w odrębne drużyny, hufce i chorągwie, posiadające odrębnych naczelników i główne kwatery, ale podległe wspólnemu Naczelniectwu ZHP.

**Harcerstwo w służbie Rzeczypospolitej / Zenon Fajger**  
**Materiały źródłowe. Blok V „Szare Szeregi”**

**Materiały  
źródłowe**

- |                    |                 |
|--------------------|-----------------|
| 1. Zuchy           | od 7–11 lat;    |
| 2. Harcerze        | od 12–14 lat;   |
| 3. Starsi chłopcy  | od 15–17 lat;   |
| 4. Starsi harcerze | powyżej 18 lat; |

**Blok V**

**materiał nr 4**

Zdecydowano, że Szare Szeregi, przynajmniej na razie, zuchów prowadzić nie będą. Dalej zgodzono się, że roczniki znajdujące się dotychczas w ramach organizacji obejmują grupy odpowiadające przedwojennym „starszym chłopcom” i przedwojennym „starszym harcerzom”. Grupie przedwojennych harcerzy odpowiadała zapoczątkowana właśnie przez Stefana Mirowskiego robota na odcinku najmłodszych. [...] Trzeba było każdą z utworzonych w ten sposób grup uformować w nowy, równie sprawnie działający jak poprzednio aparat organizacyjny. Grupa starszych harcerzy otrzymała kryptonim GS – Grupy Szturmowe. Grupa starszych chłopców otrzymała kryptonim BS – Bojowe Szkoły.

Źródło: S. Broniewski („Stefan Orsza”),  
*Całym życiem. Szare Szeregi w relacji naczelnika,*  
Warszawa 1983, s. 87–90.

**Materiał nr 5:**

**Naczelnik „Szarych Szeregów” Stanisław Broniewski wyjaśnia założenia  
i okoliczności przyjęcia programu wychowawczego organizacji**

Życie narzuciło podział całego okresu walki na trzy podokresy: podokres okupacji, a zatem pracy konspiracyjnej, podokres nazwany przez Szare Szeregi przełomem, a zatem jawnej walki zbrojnej i podokres odbudowy, a zatem pracy w uwolnionej Polsce. Jasne jest, że każdy walczący w okupacji musi również w okupacji – wprost, jednocześnie – przygotowywać się do tej walki. Ten zaś, kto w sposób odpowiedzialny chce walczyć w okresie przełomu, musi się również w okresie okupacji do tej walki przygotowywać. Ten wreszcie, kto w sposób odpowiedzialny chce pracować przy odbudowie wolnej Polski, musi tak samo przygotowywać się do tej pracy w okresie okupacyjnym. Jaki stąd wniosek? Że na okres okupacyjny przypada zarówno walka prowadzona w konspiracji i przygotowanie do niej, jak również przygotowanie okresu przełomu, jak wreszcie przygotowanie okresu odbudowy. [...]

Aby człowiek był pełnym człowiekiem, musi pełnym człowiekiem być zawsze – i dziś, w okresie okupacji, i jutro, w okresie przełomu, i pojutrze, w okresie odbudowy. Dziś więc musi walczyć, a ponadto przygotowywać się do walki jutrzejszej i walki po jutrzejszej. Jutro będzie walczyć i przygotowywać się do walki pojutrzejszej. Pojutrze będzie walczyć – budować. Tak powstała konstrukcja programowa Szarych Szeregów ukryta pod kryptonimem „Dziś – Jutro – Pojutrze”. Po raz pierwszy sformułowana została na odprawie komendy Okręgu Południe Chorągwi Warszawskiej w dniu 22 czerwca 1941 roku. W ciepły ranek pod krzyżem przydrożnym na Służewcu, o jakieś 200 metrów na wschód od piaseczyńskiej szosy odbyła się ta odprawa.

Źródło: S. Broniewski („Stefan Orsza”),  
*Całym życiem. Szare Szeregi w relacji naczelnika*,  
Warszawa 1983, s. 68–72.

**Materiał nr 6:**

**Fragmety wytycznych do pracy drużynowego „Szarych Szeregów”  
opublikowane w konspiracyjnym piśmie „Brzask” nr 4/31 (kwiecień 1944 r.)**

PRACA W DRUŻYNIE ZAWISZY (wiek chłopców 12–13 do 15–16 lat)

I. ZAŁOŻENIE PROGRAMOWE:

Pełny człowiek posiada charakter, zdrowie fizyczne, wiedzę i gotowość do pełnienia służby.

Celem całej pracy drużynowego jest ukształtowanie takiego pełnego człowieka.

1. [...]

2. N a u k a. Utrudniana i zaniedbana w okresie wojny nauka jest jednym z najważniejszych zadań drużyny, jest jednocześnie jednym z zasadniczych elementów jej służby dla Polski. Polska oczekuje od młodego pokolenia szeregowych pełnowartościowych pracowników, którzy będą w stanie podjąć i wygrać wyścig pracy z innymi narodami. M-g<sup>1</sup> jest tylko pierwszą służbą, początkiem służby oczekującej pokolenie Zawiszaków. Musi pozostać w drużynie zdrowa ambicja, by każdy jej chłopiec był dobrym uczniem. Jest to nasza walka o szkołę polską prowadzona inną tylko niż za naszych ojców metodą.

[...]

4. S ł u ż b a. Cała praca chłopca w drużynie jest służbą dla Polski, dla Niej bowiem kształtuje on swój charakter, umacnia zdrowie, zdobywa wiedzę. Chłopiec jednak pragnie służby bardziej uchwytnej i o niej chce słyszeć. Tą służbą jest M-g. Nie ma ponadto jakiegoś specjalnego szkolenia [...].

PRACA W DRUŻYNIE BS (wiek chłopców 15–16 do 17–18 lat)

I. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Cel pracy taki jak w drużynie Zawiszy – pełny człowiek.

[...]

3. N a u k a. W tej dziedzinie programowej poza sprawami omówionymi odnośnie drużyny Zawiszaków występują nowe zjawiska. Wielu chłopców będzie w tym okresie zdobywać jeszcze tylko wiedzę ogólną, wielu sposobie się już do konkretnego zawodu. Do tych pierwszych stosować się mogą z pewnymi poprawkami wskazówki podane w programie drużyny Zawiszy. Inne będzie tylko podejście. Już nie M plus g jest pierwszą służbą, lecz walka. Walka dziś i walka w okresie przełomu. Za tę służbą idzie następna – walka o przyszłą Polskę. Szkoleniem do tej następnej walki jest nauka. Z drugą grupą chłopców kłopot jest już znacznie większy. Na polu wiedzy ogólnej powstawać zaczynają wśród nas zastraszające braki. Drużyna musi zastąpić w wielu wypadkach szkołę dając wiadomości o Polsce (historia, literatura, geografia, zagadnienia współczesne) i o świecie – w formie wykładów i lektury. Drużyna musi ponadto stworzyć dobrą atmosferę wokół szkoły zawodowej, nadając jej właśnie charakter szkolenia do walki o przyszłą Polskę.

[...]

PRACA W DRUŻYNIE GS (wiek chłopców 17–18 do 25–26 lat – granica górna orientacyjna)

I. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Cel pracy pozostaje nie zmieniony – pełny człowiek.

[...]

<sup>1</sup> M-g, „Mafeking” – Mafeking to twierdza brytyjska w południowej Afryce, której obroną w czasie wojny burskiej (1899–1900) dowodził gen. R. Baden-Powell. To wówczas wpadł on na pomysł wykorzystania talentów młodych chłopców do organizowania wojskowej służby pomocniczej. Do tego właśnie nawiązali twórcy Zawiszaków, nadając kryptonim „Mafeking” szkoleniu chłopców do przyszłej służby pomocniczej w okresie przełomu („Jutro”).



**Harcerstwo w służbie Rzeczypospolitej / Zenon Fajger**  
**Materiały źródłowe. Blok V „Szare Szeregi”**

**Materiały  
źródłowe**

**Blok V**

**materiał nr 6**

3. N a u k a. Obowiązek nauki musi być postawiony jako podstawowy element służby, po pierwsze dlatego, że nie ma nowoczesnego żołnierza bez dostatecznego rozwoju intelektualnego i bez dostatecznego zasobu wiadomości ogólnych. Po drugie dlatego, że żołnierz powstańczy, żołnierz przełomu będzie uosobieniem powstającego Państwa Polskiego. Od jego więc zachowania się, opartego na głębokim rozumieniu zagadnień polskich (sprawy kultury polskiej, charakteru narodowego, zagadnień mniejszościowych) zależeć będzie w dużej mierze przebieg okresu przełomu. Po trzecie dlatego, że po odzyskaniu niepodległości służba się nie kończy, przeciwnie: kończy się fragment walki Polski o Jej przyszłość – wojna. Następny odcinek tej walki to budowanie Polski pracą zawodową, społeczną, kulturalną, przegranie jednego z tych odcinków jest równoznaczne z przegranie całej walki. [...]

4. S ł u ż b a. W programie drużyny GS służba rozrasta się do decydująco wielkich rozmiarów. Chłopcy wchodzą w tym okresie w życie. Wchodzą w nie przez służbę. Dziś GS-y pełnią dwie służby: służbę wojskową i akcję M<sup>2</sup>. Służba wojskowa nastawiona jest na okres przełomu. Drużyna GS ma stworzyć, wychować i wyszkolić pełnego żołnierza przełomu. Będzie to w całym znaczeniu tego słowa nowoczesny żołnierz.

*Źródło: Dziś Jutro Pojutrze. Szare Szeregi w świetle swoich dokumentów,  
oprac. Andrzej S. [K. Stanowski], Warszawa 1985, s. 18–24.*

---

<sup>2</sup> Akcja „M” – Akcja „Młodzież” – kryptonim działalności Szarych Szeregów mającej na celu wpływanie wychowawcze na młodzież w okresie okupacji bez włączania jej w struktury organizacji harcerskiej i ujawniania ich istnienia.

### **Działalność „Szarych Szeregów” w Mościcach**

Szare Szeregi były organizacją, która – nie rezygnując ze swych założeń wychowawczych – odpowiadała potrzebom młodzieży upominającej się o swe uczestnictwo w odzyskaniu wolności.

Zarówno w Mościcach jak i w okolicznych miejscowościach istniały gromady zawiszaków, którym usiłowano zapewnić złudzenie normalnej, spokojnej młodości, poprzez właściwy wychowaniu harcerskiemu system gier. [...] Chłopcy mieli swoje zbiórki i normalne zajęcia, ale atmosfera konspiracji udzielała się im także. [...] Urządzano narady w piwnicach domów, ściągano Niemcom kluczyki pozostawione nieopatrnie w samochodach, ale nade wszystko harcowano<sup>1</sup> po najbliższej okolicy. [...]

Bojowe Szkoły miały inne zadania, bardziej zbliżone do baden-powellowskiej<sup>2</sup> metody tropienia i wywiadu. [...]

Najpierw był więc kolportaż prasy nadsyłanej, potem i własnej. (...) Innym razem rozlepiali ulotki antyhitlerowskie akcji „N”<sup>3</sup> na ulicach, na wagonach kolejowych i budynkach zamieszkałych przez Niemców czy volksdeutschów<sup>4</sup>. [...]

Na szczególną uwagę zasługuje także akcja „tse-tse”. Polegała ona na wybieraniu dwóch dowolnych rodzin volksdeutschów lub reichsdeutschów<sup>5</sup>, którym należało dawać po dwa „ukłucia” na tydzień. „Ukłucia” te mogły być różnego rodzaju: np. listy; telefony, znak krzyża, zagipsowanie dziurek od klucza, nadsyłanie agenta z biura pogrzebowego, wybijanie szyb itp. W „ukłuciach” tych podkreślano bliską klęskę Niemiec i niepewny los ich sprzymierzeńców. Z akcji takich składano potem raporty. Nie trzeba dodawać, że poszczególne „piątki” wkładały w te akcje wiele własnej inwencji stosując swoje formy „ukłuć”.

Inną akcją było wyplaszanie publiczności z kina [...].

Równoległe z niosącymi wiele emocji akcjami prowadzono także systematyczne, żmudne obserwacje ruchu wojsk na trasie Tarnów – Kraków, z których meldunki potem przekazywano do miejscowego Inspektoratu AK.

<sup>1</sup> Harowanie oznacza podejmowanie typowych dla harcerstwa działań w terenie: liczne zwiady, rozpoznawanie terenu, nauka podchodzenia itp.

<sup>2</sup> Baden-Powell – Robert Stephenson Smyth Baden-Powell, Lord Baden-Powell (wym. /'beɪdən 'pou.əl/), znany również jako B-P (1857–1941) – brytyjski oficer, pisarz, twórca i założyciel skautingu. W 1920 r. na pierwszym światowym zlocie skautów (Jamboree) Robert Baden-Powell B-P został wybrany Naczelnym Skautem Świata.

<sup>3</sup> Akcja „N” – szereg działań dywersyjno-propagandowych prowadzonych wśród Niemców od kwietnia 1941 do kwietnia 1944 r. Organizował je referat N, który w październiku 1941 r. przekształcono w Samodzielny Podwydział N Biura Informacji i Propagandy Związku Walki Zbrojnej AK. Kierował nim Tadeusz Żenczykowski ps. „Kania”. Akcja N stanowiła oddzielny dział walki psychologicznej z okupantem. Prowadzono ją poprzez specjalne konspiracyjne pisma i ulotki w języku niemieckim. Miały wywołać wrażenie, że są dziełem niemieckich grup antyhitlerowskich.

<sup>4</sup> Volksdeutsch – określenie stosowane do 1945 r. wobec osób pochodzenia niemieckiego, zamieszkujących poza granicami Niemiec według stanu granic na koniec 1937 r., którzy nie posiadali niemieckiego ani austriackiego obywatelstwa. Od 1940 r. w ten sposób nazywano obywateli innych państw, którzy zostali wpisani na niemiecką listę narodowościową – volkslistę i zostali zakwalifikowani do najwyższej kategorii w niej wyszczególnionej.

<sup>5</sup> Reichsdeutsch – oficjalny termin używany w Republice Weimarskiej i III Rzeszy w odniesieniu do obywatela Niemiec zamieszkałego w Rzeszy, w odróżnieniu od Niemca mającego obywatelstwo niemieckie i mieszkającego za granicą (Auslanddeutsch) i obywatela innego państwa, który dobrowolnie lub pod przymusem określił swą narodowość jako niemiecką (Volksdeutsch); rozróżnienie to powodowało odmienne ich traktowanie przez niemieckie władze.

## Harcerstwo w służbie Rzeczypospolitej / Zenon Fajger Materiały źródłowe. Blok V „Szare Szeregi”

### Materiały źródłowe

#### Blok V

#### materiał nr 7

Tradycyjnym zwyczajem kultywowano wszystkie rocznice narodowe. Dlatego też w dni 3 maja i 11 listopada 1942 i 1943 r. harcerze: Stefan Kasprzyk „Dzik”, Władysław Sokół „Partenau”, Zdzisław Szymanowski „Mietek” i Jerzy Wojnarski „Szary” składali wieniec pod pomnikiem Nieznanego Żołnierza w Tarnowie. Minęło zwykle kilka godzin nim Niemcy zorientowali się co zaszło, a także wiele osób umocniło się w przekonaniu, że „Jeszcze nie zginęła...” [...]

W okresie od 5 października 1942 do 15 października 1943 r. pięciu druhów ukończyło kurs Podchorążych<sup>6</sup> Piechoty – zespołu Szarych Szeregów (klasa w ramach Kursu AK<sup>7</sup>). [...]

Elewi<sup>8</sup> tej pierwszej tajnej podchorążówki (o następnych brak wiarygodnych danych) szkolili z kolei własne „piątki”, przekazując w ten sposób zdobytą wiedzę metodą zwaną „kaskadową”. Sądzić należy, iż tym młodym chłopcom niezbyt łatwo przychodziło opanować trudne arkana sztuki wojkowej przy równoczesnej pracy zawodowej i doksztalcaniu na tajnych kompletach (co było warunkiem podchorążówki). [...]

Zorganizowany przez „Dzika” pluton GS Szarych Szeregów w zimie 1943 r. został włączony w skład placówki AK „Monika”. [...] Przygotowując się do pełnienia różnego rodzaju służb, podjęto akcję „Ursus”, polegającą na szkoleniu kierowców samochodowych. W prywatnym mieszkaniu „Inż. Olgierda” odbywał się kurs teoretyczny, a praktyczny w jednym z garaży przedsiębiorstwa w którym pracował „Olgierd”.

Źródło: M. Żychowska, *W Tarnowie-Mościcach [w:] Szare Szeregi. Harcerze 1939–1945*, t. 1, red. J. Jabrzemski, Warszawa 1988, s. 205–209.

<sup>6</sup> Podchorąży – tytuł wojskowy kandydata na oficera służby stałej lub rezerwy odbywającego stosowny kurs lub studia, uprawniające go do uzyskania stopnia oficera. Używany był jako rozszerzenie posiadanego stopnia szeregowca lub podoficera.

<sup>7</sup> Armia Krajowa (AK) – zakonspirowane siły zbrojne Polskiego Państwa Podziemnego w latach II wojny światowej, powstałe z przemianowania Związku Walki Zbrojnej (powstałego w listopadzie 1939 r.) rozkazem Naczelnego Wodza generała broni Władysława Sikorskiego z 14 lutego 1942 r. Działała na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, okupowanej przez Niemcy i ZSRS (po wkroczeniu Armii Czerwonej na terytorium państwa polskiego 4 stycznia 1944 r.). Siły Zbrojne w Kraju były integralną częścią Polskich Sił Zbrojnych, podporządkowaną Naczelnemu Wodzowi.

<sup>8</sup> Elew – uczeń szkoły wojskowej.

**Materiał nr 8:**

**Zadania poszczególnych grup wiekowych „Szarych Szeregów”  
w Powstaniu Warszawskim**

Zadania wszystkich trzech szczebli warszawskich harcerzy w Powstaniu były jasne, dawno uzgodnione z władzami Armii Krajowej, w formie ustalonych poprzednio przydziałów. I tak – trzy plutony GS „Ula<sup>1</sup> Wisła” tworzyły trzecią kompanię batalionu<sup>2</sup> „Zośka”, który jak też i batalion „Parasol” (podlegając już bezpośrednio Głównej Kwaterze) otrzymały przydział do zgrupowania Kedywu<sup>3</sup> Komendy Głównej Armii Krajowej. Plutony BS miały być oddane do dyspozycji dowódców dzielnic jako plutony ochrony dowódców („Golędzinów”) i plutony łączności („Boernerowo”). Wreszcie młodzież zawiszacka miała utworzyć oddziały pomocniczej służby wojskowej (gońcy, zwiad, obrona przeciwlotnicza, regulacja ruchu, służba sanitarna, magazynowa, kancelaryjna).

Źródło: J. Jabrzemski, *W powstaniu warszawskim [w:] Szare Szeregi. Harcerze 1939–1945*, t. 1, red. J. Jabrzemski, Warszawa 1988, s. 431.

<sup>1</sup> Ul – kryptonim hufca – jednostki organizacyjnej w organizacjach harcerskich, usytuowanej w hierarchii pomiędzy podstawowymi jednostkami organizacyjnymi (drużynami) a chorągwią.

<sup>2</sup> Batalion – samodzielna jednostka wojskowa lub wchodząca w skład pułku – ok. 300–700 żołnierzy.

<sup>3</sup> Kedyw – Kierownictwo Dywersji Komendy Głównej Armii Krajowej – wydzielony pion organizacyjny Armii Krajowej zajmujący się organizowaniem i przeprowadzaniem akcji bojowych, zamachów, sabotażu oraz dywersji wymierzonej w rząd Generalnego Gubernatorstwa, niemiecką, nazistowską administrację okupacyjną, policję oraz wojsko stacjonujące na terytorium Generalnego Gubernatorstwa, ziem polskich włączonych do III Rzeszy oraz państwa niemieckiego.

Materiały  
źródłowe

Blok V

pytania  
do źródeł

**Pytania do źródeł:**

1. Na podstawie tekstu źródłowego nr 1 i 2 wyjaśnij, w jaki sposób określenie „Szare Szeregi” stało się kryptonimem konspiracyjnego harcerstwa. Zastanów się, dlaczego nazwa ta stała się tak popularna i przyjęta przez podziemne harcerstwo w całej Polsce.
2. Na podstawie tekstu źródłowego nr 3 i 4 wyjaśnij:
  - A. jaki był wiek harcerzy przechodzących do konspiracji w pierwszych miesiącach okupacji.
  - B. dlaczego początkowo nie wciągano do konspiracji młodszych harcerzy (którzy stanowili większość przedwojennego ZHP)?
  - C. kiedy i dlaczego zmieniło się to nastawienie (podaj co najmniej dwa powody)?
3. Na podstawie tekstów źródłowych nr 5, 6, 7 i 8 podaj przykłady zadań i form działania dla poszczególnych grup wiekowych harcerzy w związku z realizacją programu Szarych Szeregów „Dziś – Jutro – Pojutrze”. Wpisz je w odpowiednie rubryki tabeli:

	Dziś	Jutro	Pojutrze
Zawiszacy			
Bojowe Szkoły			
Grupy Szturmowe			

NOTATKI: